

Wojciech Wereszko

ORCID: 0000-0002-1899-9719

Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu

<https://doi.org/10.19195/2450-274X.5.6>

Parlament Europejski jako rzecznik mniejszości narodowych i etnicznych w Unii Europejskiej

Abstrakt: Mniejszości narodowe oraz etniczne są nieodłącznym elementem zjednoczonej Europy i świadczą o jej bogactwie kulturowym, a także niezwykłej różnorodności. Unia Europejska podkreśla potrzebę ich ochrony i przeciwdziała dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne. Z różnych powodów działania unijnych instytucji na rzecz tych mniejszości, w tym przede wszystkim takie o charakterze legislacyjnym, są jednak mocno ograniczone. Na tym tle zdecydowanie wyróżnia się Parlament Europejski, który w ciągu lat przyjął wiele rezolucji adresowanych do Unii Europejskiej i państw członkowskich, w których podkreśla znaczenie mniejszości narodowych dla Europy oraz potrzebę efektywniejszej i pełniejszej ich ochrony w ramach wspólnoty. W swoich aktach wyznacza pożądane standardy ochrony, wskazuje niezbędne dla przedstawicieli mniejszości prawa i apeluje o konkretne działania. Instytucja ta wyrasta zatem na swoistego rzecznika mniejszości narodowych i etnicznych na unijnym forum.

Słowa kluczowe: mniejszości narodowe i etniczne, Parlament Europejski, ochrona mniejszości, Unia Europejska, ochrona mniejszości w prawie Unii Europejskiej

The European Parliament as a proponent of national and ethnic minorities in the European Union

Abstract: National and ethnic minorities are an inseparable element of a united Europe and testify to its cultural richness and diversity. The European Union emphasizes the need to protect them and prevents discrimination based on ethnic origin. For various reasons, however, the activity of EU institutions for these minorities, including above all legislation, is very limited. Against this background, the European Parliament stands out. This institution over the years has adopted many resolutions addressed to the European Union and the Member States in which it emphasizes the importance of national minorities for Europe and the need for more effective and more comprehensive protection of them within the EU framework. In its acts it sets the desired standards of

protection, points out the rights which are necessary for representatives of minorities and calls for specific actions. Therefore, the European Parliament is becoming a proponent of national and ethnic minorities in the European Union.

Keywords: national and ethnic minorities, European Parliament, protection of minorities, European Union, protection of minorities in European Union law

Ochrona mniejszości narodowych i etnicznych w Unii Europejskiej i rola Parlamentu Europejskiego w tym zakresie

Będąca mozaiką różnych kultur, tradycji i języków Unia Europejska jest nie tylko wspólnotą państw i ich mieszkańców, lecz także wspólnotą wartości, wśród których ważną pozycję zajmuje poszanowanie praw osób należących do mniejszości¹. Od stosunkowo niedawna jednak, gdyż tak naprawdę dopiero od końca XX wieku, unijne instytucje zaczęły podejmować w swoich aktach i działaniach problematykę praw człowieka, przeciwdziałania dyskryminacji czy też ochrony mniejszości narodowych². O ile zatem działalność prawodawcza Unii w obszarze ochrony mniejszości narodowych i etnicznych oraz przeciwdziałania dyskryminacji ich przedstawicieli stała się bardziej widoczna³, a pewne gwarancje dla osób należących do mniejszości, w tym narodowych i etnicznych, pojawiły się nawet w prawie pierwotnym UE⁴, to jest ona jednak z różnych powodów ograniczona, a z perspektywy przedstawicieli samych mniejszości — niewystarczająca⁵.

¹ Art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej (Dz.U. C 202 z 07.06.2016) stanowi, że „Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne Państwom Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz na równości kobiet i mężczyzn”.

² Wśród przyczyn tego stanu rzeczy można wskazać między innymi traktowanie Wspólnot przez wiele lat jako projektu integracji wyłącznie gospodarczej. W odniesieniu do ochrony mniejszości natomiast można zwrócić uwagę na dominujące po drugiej wojnie światowej koncepcje integracji i asymilacji oraz ogólną niechęć poszczególnych państw do nadawania praw mniejszościom narodowym, obawy związane z separatyzmami bądź żądaniami udzielenia autonomii. Zob. K. Czubocho, *Separatyzm etniczny w dobie praw człowieka — nowe wyzwanie dla państwa narodowego i społeczności międzynarodowej*, Toruń 2012, s. 70–71.

³ Na przykład dzięki przyjęciu dyrektywy Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 roku wprowadzającej w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (dyrektywa w sprawie równości rasowej) oraz uwzględnieniu wymogu poszanowania i ochrony mniejszości w tak zwanych kryteriach kopenhaskich.

⁴ Zob. na przykład art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej, art. 19 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE 2016 C 202), art. 21 i 22 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE 2016 C 202).

⁵ Zob. Europejska Inicjatywa Obywatelska „Minority Safepack Initiative”, <http://www.minority-safepack.eu/#about> (dostęp: 10.02.2020).

Instytucje unijne nie mają oczywiście nieograniczonych możliwości prawodawczych i realizują przede wszystkim wolę krajów członkowskich, a te nie wyposażyły w traktatach Unii w silne kompetencje w dziedzinach, które zdają się szczególnie istotne dla mniejszości, na przykład edukacji i kulturze⁶. Wiele państw uznaje ponadto zagadnienia związane z ochroną mniejszości narodowych za swoją wewnętrzną sprawę, niektóre z nich z obawy na przykład przed fragmentaryzacją państw nie chcą przyznawać specjalnych praw o charakterze grupowym zamieszkującym je mniejszościom i tematyka tychże grup wciąż jest często zagadnieniem wysoce wrażliwym. Poza tym warto zwrócić uwagę, że znacznie szerszą problematyką praw człowieka, w tym również ochroną mniejszości narodowych i etnicznych oraz ich przedstawicieli, zajmuje się inna europejska organizacja — Rada Europy⁷.

Podsumowując, można stwierdzić, niezależnie od oceny, czy jest to pozytywne, czy też negatywne zjawisko, że Unię Europejską cechuje pewien deficyt normatywny w zakresie ochrony mniejszości narodowych czy też ich przedstawicieli. Nie ma w unijnym porządku prawnym wiążącego aktu poświęconego w pełni i kompleksowo mniejszościom narodowym i etnicznym⁸. Na tym polu pojawia się zatem przestrzeń do twórczej działalności instytucji unijnych, w tym Parlamentu Europejskiego, przyjmującej postać różnych programów czy też niewiążących aktów prawnych — rezolucji, zaleceń, opinii.

Wspomniane niewiążące akty prawne instytucji i organów Unii określane są jako tak zwane unijne prawo miękkie (*soft law*)⁹. Akty te, pomimo braku mocy wiążącej, odgrywają jednak bardzo często ważną rolę. Dotyczy to przede wszystkim obszarów, w których Unia Europejska nie ma kompetencji do uchwalania wiążących aktów prawnych i skala władczych uprawnień jej instytucji jest zminimalizowana¹⁰, lub w których kraje członkowskie nie chcą nakładać na siebie ponadnarodowych zobowiązań. *Soft law* jest zatem dla Unii narzędziem do wykorzystywania w sytuacji, gdy nie ma dostatecznej woli politycznej państw do przyjęcia pewnych regulacji i umożliwia realizowanie celów ważnych z punktu widzenia wspólnoty

⁶ Zob. U. Barten, *The EU's lack of commitment to minority protection*, „Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe” 15, 2016, nr 2, s. 107–110.

⁷ Dwa kluczowe dokumenty Rady Europy z dziedziny ochrony mniejszości narodowych i etnicznych to Karta języków regionalnych lub mniejszościowych z 1992 roku oraz Konwencja ramowa o ochronie mniejszości z 1995 roku, które to akty są pierwszymi i zarazem wciąż jedynymi wiążącymi wielostronnymi umowami międzynarodowymi poświęconymi wyłącznie ochronie mniejszości.

⁸ Choć są akty, które w sposób pośredni chronią osoby należące do mniejszości narodowych i etnicznych, na przykład wspomniana dyrektywa w sprawie równości rasowej.

⁹ Na temat unijnego prawa miękkiego i jego natury zob. szerzej T. Biernat, *Soft law a proces tworzenia prawa w Unii Europejskiej. Wpływ soft law na konstrukcję i treść uzasadnień aktów normatywnych*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2012, nr 2 (11), s. 27–38.

¹⁰ *Ibidem*, s. 29.

i państw członkowskich w warunkach skomplikowanej sytuacji¹¹. I tak przyjęcie przez Parlament Europejski rezolucji może być formą przedstawienia swojego stanowiska przez tę instytucję i zaproponowania pewnych postulatów lub rozwiązań legislacyjnych oraz pobudzenia dyskusji, między innymi właśnie na temat praw osób należących do różnych grup etnicznych. Ochrona mniejszości narodowych i etnicznych jest niewątpliwie dziedziną, w której, biorąc pod uwagę powyższe, *soft law* może odegrać (i odgrywa) istotną rolę. Instrumenty tak zwanego unijnego prawa miękkiego są uchwalane przez kompetentne organy w granicach ich uprawnień oraz przy zastosowaniu określonej procedury i nie należy ich traktować jako norm czy aktów drugiej kategorii¹².

Jedną z instytucji, które często sięgają po niewiążące akty prawne i chcą nimi oddziaływać na różne procesy, jest przywołany Parlament Europejski. Wiele swoich rezolucji poświęcił właśnie mniejszościom narodowym i etnicznym, prawom ich przedstawicieli oraz potrzebom ich ochrony. Warto zatem przeanalizować dorobek legislacyjny Parlamentu w tym zakresie, ponieważ jest on niewątpliwie najbogatszy spośród wszystkich organów Unii i idzie najdalej, jeśli chodzi o postulaty na rzecz mniejszości narodowych. Wpływ na ten stan rzeczy ma między innymi fakt, że Parlament Europejski jest instytucją w pełni demokratyczną, a w konsekwencji zasiadają w nim również przedstawiciele mniejszości z europejskich państw. Instytucja ta jest forum, na którym głos mniejszości jest słyszalny i znaczący.

W dalszej części niniejszej pracy przedstawione zostaną liczne rezolucje Parlamentu Europejskiego z obszaru ochrony mniejszości narodowych i etnicznych. Autor przeanalizuje wieloletni dorobek legislacyjny tej instytucji, który, choć formalnie niewiążący, zawiera w sobie wiele cennych postulatów oraz diagnozę statusu mniejszości w Unii Europejskiej i stanu ich ochrony. Zapoznanie się z tą aktywnością pozwoli odpowiedzieć na pytania, jak Unia, jej instytucje, a także państwa członkowskie radzą sobie z urzeczywistnianiem ochrony mniejszości i przeciwdziałaniem ich dyskryminacji oraz czy unijny system ochrony mniejszości narodowych, o ile o takim w ogóle można mówić, jest wystarczający i podąża za potrzebami przedstawicieli tych grup. Autor stawia sobie za jeden z głównych celów zarysowanie i ocenę, poprzez przywoływanie głosu Parlamentu Europejskiego i jego prawodawczej aktywności przyjmującej postać rezolucji, stanu ochrony mniejszości narodowych oraz etnicznych w Unii Europejskiej i jej porządku prawnym. Niniejsza praca ma ponadto zasygnalizować, jak z perspektywy Parlamentu Europejskiego może wyglądać efektywna ochrona tych wciąż narażonych na nierówne traktowanie grup oraz dowieść, że poprzez swoją działalność legislacyjną instytucja ta stała się swoistym rzecznikiem mniejszości narodowych.

¹¹ *Ibidem*, s. 32.

¹² R. Grzeszczak, *Prawo Unii Europejskiej*, [w:] *Oddziaływanie na procesy decyzyjne Unii Europejskiej*, red. J. Majchrowski, Warszawa 2013, s. 137.

Pojęcia mniejszości narodowych i etnicznych

Zanim przeprowadzona zostanie szczegółowa analiza bogatego dorobku legislacyjnego Parlamentu Europejskiego w omawianym obszarze, należy poświęcić uwagę samym pojęciom mniejszości narodowych i etnicznych oraz zakreślić w związku z tym pewne ramy definicyjne. Pomimo wzrostu zainteresowania problematyką wspomnianych grup na forum międzynarodowym na przełomie XX i XXI wieku, nie ma współcześnie jednej, powszechnie uznawanej definicji mniejszości narodowych i etnicznych, zarówno prawnej (legalnej), jak i nieprawnej¹³. Jak zwraca uwagę już w kontekście Unii Europejskiej sam Parlament Europejski, traktaty unijne, zgodnie z podejściem prawa międzynarodowego w tym zakresie, nie definiują terminu „mniejszości”¹⁴. Społeczność międzynarodowa nie jest także zgodna co do kryteriów rozróżnienia omawianych rodzajów mniejszości. W niektórych państwach, na przykład w Polsce, przyjęto w krajowym ustawodawstwie, zgodnie z zasadą, że każdy kraj ma prawo do zdefiniowania osób należących do mniejszości narodowych, konkretne definicje¹⁵. Ciężar wyznaczania ram definicyjnych dla pojęć mniejszości narodowych i etnicznych wzięła na siebie zatem zasadniczo nauka i doktryna. Nie wchodząc w tym miejscu w szczegółowe oraz obszernie, aczkolwiek niezwykle cenne i interesujące rozważania na temat znaczenia tych terminów i różnic pomiędzy nimi, autor przyjmuje za odpowiednią oraz wystarczającą na potrzeby niniejszego artykułu definicję mniejszości narodowej zawartą w Instrumencie Inicjatywy Środkowoeuropejskiej Ochrony Praw Mniejszości, zgodnie z którą mniejszość to

grupa mniejsza liczebnie od pozostałej części ludności w danym państwie, której członkowie będący obywatelami danego państwa mają etniczne, religijne i językowe cechy odróżniające ich od pozostałej części ludności i kierują się wolą zachowania własnej tradycji, religii i języka¹⁶.

W kontekście różnic pomiędzy pojęciami mniejszości narodowej i etnicznej warto zwrócić uwagę, że wśród autorów badających te zagadnienia akcentowany jest często pogląd, że termin „mniejszość narodowa” jest charakterystyczny dla warun-

¹³ Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że państwa przez dekady były sceptycznie nastawione do wiążącego je regulowania statusu mniejszości narodowych bądź etnicznych oraz gwarantowania im praw. Wobec braku zgody co do jednej, wspólnej koncepcji tych mniejszości, wypracowywaniu międzynarodowych aktów prawnych poruszających te zagadnienia na ogół nie towarzyszyło ustalanie definicji, nawet jedynie na potrzeby danego, konkretnego dokumentu.

¹⁴ Motyw F rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 13 listopada 2018 roku w sprawie norm minimalnych dla mniejszości w UE (2018/2036(INI)), P8_TA (2018) 0447.

¹⁵ Zob. definicję mniejszości narodowej oraz mniejszości etnicznej w art. 2. ust. 1 i 3 ustawy z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dz.U. z 2017 r. poz. 823.

¹⁶ Zob. T. Witkowski, *Prawa mniejszości w Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*, [w:] *Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce i na świecie*, red. J.B. Banach-Gutierrez, M. Jabłoński, Wrocław 2017, s. 31.

ków oraz aktów europejskich i stosowany przede wszystkim w Europie, natomiast „mniejszość etniczna” przeważa w dokumentach o charakterze uniwersalnym¹⁷. Dodatkowo można jeszcze zasygnalizować za T. Gardocką, że przypisanie danej grupy obywateli do jednej lub drugiej z przywołanych mniejszości zależy, między innymi na gruncie prawa polskiego, w zasadzie jedynie od zdarzenia zewnętrznego, jakim jest powstanie państwa narodowego¹⁸ — mniejszość narodowa utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie, natomiast mniejszość etniczna nie ma takiego, swego rodzaju państwa, odniesienia.

Biorąc powyższe pod uwagę, na potrzeby niniejszej pracy używane przez autora pojęcie „mniejszość” będzie oznaczało zasadniczo zarówno mniejszość narodową, jak i etniczną, ponieważ w prawie Unii Europejskiej oraz prawotwórczej aktywności Parlamentu Europejskiego (której przede wszystkim poświęcona jest niniejsza publikacja), jak i generalnie w prawie międzynarodowym, nie ma różnicowania praw i ochrony przedstawicieli grup mniejszościowych ze względu na przynależność czy to do mniejszości narodowej, czy też etnicznej oraz zasadniczo nie ma samego rozróżnienia obu tych terminów. Pojęcie „mniejszość narodowa” i „mniejszość etniczna” będą używane zamiennie oraz zazwyczaj łącznie (choć autor dostrzega pewne różnice pomiędzy tymi pojęciami i nie uważa ich za całkowicie zbieżne). Mniejszości te należy chronić niezależnie od obranych definicji i, jak słusznie zwrócił uwagę Wysoki Komisarz OBWE do spraw Mniejszości Narodowych M. van der Stoel, istnienie mniejszości to kwestia faktów, a nie definicji¹⁹.

Rezolucje Parlamentu Europejskiego odnoszące się do ochrony mniejszości narodowych oraz etnicznych i ich znaczenie

Przechodząc do zasadniczej części niniejszej pracy, czyli analizy aktywności legislacyjnej Parlamentu Europejskiego z obszaru ochrony mniejszości, warto na wstępie zwrócić uwagę, że Parlament jako instytucja o najsilniejszym mandacie demokratycznym, w której zasiadali i zasiadają również przedstawiciele mniejszości narodowych i etnicznych z państw członkowskich²⁰, był pierwszą instytucją w ramach Wspólnot Europejskich, która podejmowała inicjatywy mające na celu

¹⁷ B. Mikołajczyk, *Mniejszości w prawie międzynarodowym*, Katowice 1996, s. 16.

¹⁸ T. Gardocka, *Mniejszości narodowe i etniczne — zagadnienie definicji*, [w:] *Prawa mniejszości narodowych*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2010.

¹⁹ *Keynote address of the High Commissioner on National Minorities Max van der Stoel at the CSCE Human Dimension Seminar*, [w:] *Case Studies on National Minority Issues: Positive Results*, Warsaw, 24 May 1993, <https://www.osce.org/hcnm/38038> (dostęp: 10.02.2020).

²⁰ Na przykład przedstawiciele Demokratycznego Związku Węgrów w Rumunii czy Akcji Wyborczej Polaków na Litwie. Ponadto w Parlamencie Europejskim funkcjonuje zespół międzypartyjny Tradycyjne mniejszości, społeczności narodowe i języki (ang. *Intergroup Traditional minorities, national communities and languages*).

ochronę mniejszości narodowych i etnicznych (już w latach osiemdziesiątych XX wieku). Co ciekawe, w tamtym czasie Parlament był jedynym organem Wspólnoty wprost zainteresowanym ochroną mniejszości i mimo że nie miał wówczas możliwości bezpośredniego przyjmowania wiążących aktów prawnych, w ramach Komisji Prawa Parlamentu Europejskiego pracowano nad projektami regulacji dotyczących statusu mniejszości narodowych i etnicznych, które zakładały nawet wprowadzenie do prawa wspólnotowego ochrony praw grupowych mniejszości²¹. Wobec takiego mandatu oraz kompetencji Parlamentu głównym narzędziem jego oddziaływania w omawianym obszarze stały się rezolucje.

Na wstępie należy zatem przywołać trzy rezolucje z lat osiemdziesiątych poświęcone problematyce języków mniejszościowych i regionalnych, które miały być politycznym impulsem dla instytucji wspólnotowych oraz państw członkowskich do zajęcia się problematyką praw mniejszości — w tym wypadku przede wszystkim w sferze językowej²², która to sfera jest przecież niezwykle istotna dla przedstawicieli mniejszości; język to jeden z elementów najsilniej kształtujących tożsamość człowieka, w tym właśnie tożsamość narodową lub etniczną. Jak się później jednak okazało, tylko w niewielu przypadkach przyniosły one jakiegokolwiek praktyczne efekty. Jednoznaczny przekaz Parlamentu Europejskiego z pewnością pobudził jednak dalszą dyskusję na temat ochrony mniejszości i ich praw.

W pierwszej z omawianych rezolucji, z 1981 roku²³, Parlament wzywał władze państw członkowskich między innymi do umożliwienia oraz wspierania nauki języków mniejszościowych na wszystkich szczeblach edukacji (od żłobków aż po uniwersytety), a ponadto sugerował, aby języki mniejszościowe były dopuszczalne w komunikacji z instytucjami publicznymi oraz miały dostęp do publicznych mediów lokalnych.

W kolejnej rezolucji odnoszącej się do praw mniejszości²⁴ Parlament zwrócił na wstępie uwagę, że dla około trzydziestu milionów obywateli Wspólnot językiem ojczystym jest język regionalny lub rzadko używany (warto uzmysłowić sobie, że w 1983 roku, czyli w momencie przyjęcia omawianego aktu, do Wspólnot należało zaledwie dziesięć państw — obecnie mówi się nawet o czterdziestu milionach osób w Unii Europejskiej, uwzględniając obecną w UE do niedawna Wielką Brytanię, posługujących się ponad sześćdziesięcioma językami regionalnymi lub językami

²¹ Ostatecznie jednak zarówno projekt Karty praw mniejszości, jak i Karty praw grupowych nie zostały poddane pod głosowanie w komisji. Zob. P. Janiszewski, *Unia Europejska wobec mniejszości narodowych i etnicznych*, [w:] *Europejskie doświadczenia mniejszości narodowych i etnicznych*, red. A. Chodubski, L. Ozdarska, Warszawa 2013, s. 39.

²² *Ibidem*, s. 39–40.

²³ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 października 1981 roku dotycząca Wspólnotowej karty języków i kultur regionalnych oraz Karty praw mniejszości etnicznych, Official Journal of the European Communities, Nr C 287/106–107, 09.11.81.

²⁴ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 11 lutego 1983 roku w sprawie środków sprzyjających językom i kulturom mniejszościowym, Official Journal of the European Communities, Nr C 287/103–104, 14.03.83.

mniejszości)²⁵. Rezolucja ta wzywała Komisję do kontynuowania czy wręcz zintensyfikowania wysiłków na rzecz ochrony języków i kultur mniejszościowych oraz do ponownego przeglądu prawa wspólnotowego i praw krajowych pod kątem przepisów dyskryminujących języki mniejszościowe.

Rezolucja z 1987 roku²⁶ również odnosiła się do kwestii języków mniejszości etnicznych i ich kultury. Parlament po raz kolejny podkreślił, że państwa członkowskie powinny uznać mniejszości językowe i ich prawa, a także zapewnić warunki niezbędne do zachowania oraz rozwoju języków i kultur regionalnych czy też mniejszościowych. W akcie zawarto wiele rekomendacji, których adresatem były właśnie państwa członkowskie. Dotyczyły one między innymi dziedzin administracji, edukacji, mediów czy kultury, a wśród nich pojawiło się na przykład zalecenie, aby wszystkie kraje na obszarach, na których żyją tradycyjne mniejszości, wprowadziły możliwość używania języków mniejszościowych bezpośrednio przed lokalnymi władzami. Znamienne wydaje się ponadto, że w akcie zarekomendowano oficjalne uznanie przez państwa należące do Wspólnot nazwisk i nazw geograficznych wyrażonych w językach regionalnych i mniejszościowych. Kwestie te są niewątpliwie bardzo ważne dla przedstawicieli mniejszości narodowych — mają nie tylko znaczenie symboliczne czy sentymentalne (na przykład nazwy geograficzne w języku mniejszości, która to mniejszość była na danym obszarze w przeszłości większością), ponieważ możliwość posługiwania się nazwiskiem w rodzimym języku to, można rzec, fundamentalna sprawa, jeśli idzie o poczucie własnej tożsamości, nie tylko etnicznej czy narodowej. Ta rekomendacja sprzed ponad trzydziestu lat wciąż nie znalazła swojego odzwierciedlenia w porządkach prawnych niektórych państw członkowskich Wspólnoty²⁷, nawet tych, które przed przystąpieniem do Unii Europejskiej musiały sprostać kryteriom kopenhaskim²⁸.

Jak już zostało zasygnalizowane, ostatnia dekada XX wieku to czas, w którym prym w zakresie prawodawstwa z zakresu ochrony mniejszości wiodła Rady Euro-

²⁵ Zob. Eurostat Statistical Books, *People in the EU: who are we and how do we live? 2015 Edition*, Luksemburg 2015, s. 88 oraz https://europa.eu/european-union/topics/multilingualism_en (dostęp: 4.02.2020).

²⁶ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 30 października 1987 roku dotycząca języków i kultur mniejszości regionalnych i etnicznych we Wspólnocie Europejskiej, *Official Journal of the European Communities*, Nr C 318/160–164, 30.11.87.

²⁷ Zob. przypadek Litwy — tam problematyka pisowni nazwisk w języku mniejszości w kontekście prawa unijnego pojawiła się w sprawie, która trafiła do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i zakończyła się wyrokiem z dnia 12 maja 2011 roku w sprawie C-391/09 *Malgožata Runevič-Vardyn i Łukasz Paweł Wardyn przeciwko Vilniaus miesto savivaldybės administracija i inni*, ECLI:EU:C:2011:291.

²⁸ Tak zwane kryteria kopenhaskie są częścią kryteriów przystąpienia do Unii Europejskiej. Zob. European Council in Copenhagen, 21–23 June 1993, *Conclusions of the Presidency*, SN 180/1/93 REV 1, s. 13. Jedno z nich wymaga od państw ubiegających się o członkostwo w UE zagwarantowania demokracji, praworządności, praw człowieka oraz poszanowania i ochrony mniejszości. Warto zwrócić uwagę, że w praktyce ochrona praw mniejszości w danych państwach przestaje być monitorowana po uzyskaniu przez kraj kandydujący członkostwa w Unii.

py. Przyjęła ona wówczas dwa wiążące akty prawne o fundamentalnym znaczeniu dla mniejszości narodowych — Europejską kartę języków regionalnych lub mniejszościowych (1992 rok)²⁹ i Konwencję ramową o ochronie mniejszości (1995 rok)³⁰. Z pewnością wobec przyjęcia regulacji w ramach systemu Rady Europy państwa oraz sama Unia nie widziały szczególnej potrzeby podejmowania problematyki ochrony mniejszości przez prawo unijne (wspólnotowe). Parlament Europejski nie zapomniał jednak o swojej roli i w 1994 roku przyjął rezolucję w sprawie mniejszości językowych i kulturalnych³¹. Akt ten podkreślał znaczenie języków mniejszościowych dla kultury i dziedzictwa Europy, a poza tym, podobnie jak wcześniejsze rezolucje, wzywał państwa członkowskie do przyjmowania rozwiązań prawnych, szczególnie w sferze edukacji i administracji, uwzględniających potrzebę zachowania i rozwoju języków mniejszościowych. Co godne uwagi, Parlament słusznie zasygnalizował, że przedstawiciele mniejszości nie tylko mają prawo do własnego języka i kultury, ale również do środków prawnych mogących je chronić. Poza tym w omawianej rezolucji podkreślono między innymi, że kraje „powinny uznać prawnie własne mniejszości językowe i zapewnić im niezbędne zabezpieczenie administracyjne i prawne, dla stworzenia podstawowych warunków do zachowania i rozwoju języka”³². Jak zauważył J. Sozański, Parlament w owym akcie zalecał państwom członkowskim, aby podjęły „szczegółowe i konkretne działania w sferze ochrony mniejszości, postępując tak, jakby ta ochrona wynikała z istniejącego w systemie wspólnotowym obowiązku prawnego”³³.

Nowy wiek to okres kolejnego wzrostu aktywności Parlamentu Europejskiego w dziedzinie ochrony mniejszości. Warto zwrócić uwagę, że pierwsza dekada XXI wieku upłynęła pod znakiem dwóch rozszerzeń Unii Europejskiej (w tym największego w jej historii w 2004 roku), w ramach których do wspólnoty dołączyły również wieloetniczne państwa z Europy Środkowo-Wschodniej zamieszkałe przez liczne mniejszości³⁴. Co więcej, Stary Kontynent wciąż żył krwawymi wojnami na Bałkanach z lat dziewięćdziesiątych, a towarzyszące tym konfliktom czystki etniczne niewątpliwie pobudziły Europę do dyskusji na temat mniejszości etnicznych, ich praw oraz potrzeby ochrony.

Parlament przyjął w owym czasie dwie kolejne rezolucje nawołujące do ochrony języków mniejszościowych z 2001 i 2003 roku³⁵ — jak należy się zatem domy-

²⁹ Dz.U. z 2009 r. Nr 137, poz. 1121.

³⁰ Dz.U. z 2002 r. Nr 22, poz. 209.

³¹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 9 lutego 1994 roku w sprawie mniejszości językowych i kulturowych, Official Journal of the European Communities, Nr C 61/110–113, 28.02.94.

³² OJ C 61/112, 28.02.94.

³³ J. Sozański, *Prawa człowieka w Unii Europejskiej*, Warszawa-Poznań 2010, s. 139.

³⁴ Na przykład kraje bałtyckie, Słowacja czy Rumunia i Bułgaria.

³⁵ Odpowiednio European Parliament resolution on regional and lesser-used European languages oraz European Parliament resolution with recommendations to the Commission on European regional and lesser-used languages — the languages of minorities in the EU — in the context of enlargement and cultural diversity (2003/2057(INI)).

ślać, instytucja nie była usatysfakcjonowana urzeczywistnieniem przez państwa jej wcześniejszych postulatów w tym zakresie. Warto natomiast odrobinę mocniej zasygnalizować rezolucję w sprawie ochrony mniejszości i polityki walki z dyskryminacją w rozszerzonej Europie³⁶. Parlament Europejski słusznie zwraca w tym akcie uwagę, że problematyce mniejszości w Unii nie poświęcano do tej pory dostatecznej uwagi. Podkreślił również, co zostało ponad dekadę wcześniej wyraźnie zaznaczone w konwencji ramowej Rady Europy³⁷, że prawa mniejszości są integralną częścią praw człowieka. Co ważne, w rezolucji zasugerowano ponadto, że w przypadku tradycyjnych mniejszości zamieszkujących dane terytorium wskazane mogłoby być włączenie przedstawicieli mniejszości w procesy decyzyjne i wyposażenie mniejszości w jakąś formę samorządu³⁸.

Parlament w omawianej rezolucji poruszył jeszcze jedną, niezwykle ważną kwestię, która ma fundamentalne znaczenie dla analizy problematyki ochrony mniejszości narodowych oraz podejmowania działań na rzecz mniejszości i ewentualnego zapewniania im pewnych praw grupowych. Parlament Europejski uznał „za istotne rozróżnienie pomiędzy mniejszościami pochodzenia imigracyjnego oraz tradycyjnymi, narodowymi i etnicznymi mniejszościami, autochtonicznie występującymi na zamieszkiwanym przez siebie terytorium”³⁹. Przedmiotem rozważań w niniejszej pracy jest ten drugi rodzaj mniejszości (tak zwane tradycyjne mniejszości narodowe i etniczne), dlatego konieczne było poczynienie — za Parlamentem — tego rozróżnienia. To właśnie te tradycyjnie pojmowane mniejszości, ze względu na uwarunkowania historyczne i na ogół status ludności autochtonicznej, są (a jeśli nie są, to niewątpliwie powinny być) przedmiotem ochrony oraz podmiotem pewnych specjalnych praw, pozwalających im na zachowanie i rozwój własnej tożsamości. Nie można jednak lekceważyć tego, że granica pomiędzy klasyczną mniejszością narodową lub etniczną a taką o charakterze imigranckim jest w wielu przypadkach trudna do wychwycenia. Oczywiście odmiennym etnicznie imigrantom również potrzebne są gwarancje chroniące ich tożsamość. Narzędziem ochrony, zarówno dla nich, jak i tradycyjnych mniejszości, może być przykładowo unijne prawo antydyskryminacyjne⁴⁰. Problematyka ta jest niezwykle złożona, często wrażliwa i trudna zarówno dla polityków, prawodawców, jak i badaczy tego zagadnienia. Przedstawione przez Parlament Europejski stanowisko jest jednak słuszne i powinno być uwzględnione podczas analizowania statusu

³⁶ D.Urz. 124 E, 15.05.2006.

³⁷ Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych z dnia 1 lutego 1995 roku, Dz.U. 2002, nr 22, poz. 209.

³⁸ Pkt 45 rezolucji: „efektywny udział w procesie decyzyjnym oparty na zasadach pomocniczości i samorządności jest jednym z najbardziej skutecznych sposobów rozwiązywania problemów społeczności tradycyjnych mniejszości zaraz za najlepszymi praktykami istniejącymi w obrębie Unii”.

³⁹ Zob. pkt 42 rezolucji.

⁴⁰ Zob. A. Gliszczyńska-Grabias, A. Śledzińska-Simon, *Pochodzenie rasowe i etniczne*, [w:] *Prawo antydyskryminacyjne Unii Europejskiej*, red. A. Zawidzka-Łojek, A. Szczerba-Zawada, Warszawa 2015.

mniejszości oraz ewentualnego przyznawania im praw (czy to w Unii jako całości, czy też w poszczególnych państwach członkowskich), ponieważ mniejszości autochtoniczne i imigranckie (mimo wielu wspólnych cech, potrzeb oraz interesów) są co do zasady różnymi grupami.

Ostatnie lata także wzbogaciły dorobek Parlamentu Europejskiego z obszaru ochrony mniejszości. Mowa tu o rezolucji w sprawie ochrony i niedyskryminacji mniejszości w państwach członkowskich UE z lutego 2018 roku⁴¹ oraz w sprawie norm minimalnych dla mniejszości w UE z listopada tego samego roku⁴². W pierwszej z nich Parlament wyraża przekonanie, że Unia jest odpowiedzialna za ochronę oraz krzewienie praw mniejszości i należy usprawnić jej ramy ustawodawcze w celu zagwarantowania pełnej i kompleksowej ochrony przedstawicielom mniejszości⁴³. Trudno nie przyznać instytucji racji w tej opinii, skoro zgodnie z traktatami „zjednoczona w różnorodności” Unia „opiera się wartościach [...] poszanowania praw osób należących do mniejszości”⁴⁴, „zwalcza wykluczenie społeczne i dyskryminację”^{45,46}, a ponadto zakazana jest wszelka dyskryminacja ze względu na przynależność do mniejszości narodowej⁴⁷. Już po raz kolejny zatem Parlament jednoznacznie zwraca uwagę, że kwestii mniejszości narodowych nie poświęcono do tej pory należytej uwagi i zarówno Unia, jak i państwa członkowskie nie powinny uciekać od tego tematu oraz konieczności jego szerszego uregulowania. Zarzut ten można odnieść szczególnie do samej Unii, która nie przyjęła pod swoim szyldem żadnego wiążącego aktu prawnego poświęconego wyłącznie, czy też bezpośrednio, mniejszościom narodowym. Remedium na ten deficyt normatywny może być właśnie wspomniane w rezolucji „usprawnienie ram ustawodawczych”.

W dalszej części dokumentu Parlament zwrócił uwagę na brak w unijnym ekwipunku skutecznych narzędzi do monitorowania poszanowania praw mniejszości i to zwłaszcza w przypadku mniejszości autochtonicznych i językowych. Parlament Europejski za adresata swoich postulatów i uwag obrał nie tylko gremia unijne, lecz także państwa członkowskie. W pkt 11 wzywa je do „zapewnienia, by ich systemy prawne gwarantowały niedyskryminowanie osób należących do mniejszości” oraz „wprowadzenia ukierunkowanych środków ochronnych w oparciu

⁴¹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 7 lutego 2018 roku w sprawie ochrony i niedyskryminacji mniejszości w państwach członkowskich UE (2017/2937(RSP)), P8_TA (2018) 0032.

⁴² Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 listopada 2018 roku w sprawie norm minimalnych dla mniejszości w UE (2018/2036(INI)), P8_TA (2018) 0447.

⁴³ *Ibidem*, pkt 4.

⁴⁴ Przytoczony już art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej.

⁴⁵ Które to zjawiska wciąż bardzo często, niestety, dotyczą przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych. Zob. między innymi Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, *Drugie Badanie Unii Europejskiej na temat mniejszości i dyskryminacji. Romowie — wybrane wyniki*, Luksemburg 2017, <https://publications.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/218b2793-b6cc-11e6-9e3c-01aa75ed71a1/language-pl> (dostęp: 10.02.2020).

⁴⁶ Art. 3 ust. 3 Traktatu o Unii Europejskiej.

⁴⁷ Art. 21 ust. 1 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej.

o odpowiednie normy międzynarodowe”. Parlament uznaje więc znaczenie pozaukrajnych standardów ochrony mniejszości.

Na zakończenie analizy dorobku Parlamentu Europejskiego z obszaru ochrony mniejszości narodowych i etnicznych należy przywołać jeszcze wspomnianą rezolucję w sprawie norm minimalnych dla mniejszości w Unii Europejskiej. W dokumencie tym już na wstępie wskazano bardzo ważne fakty, które sprawiają, że nie można lekceważyć problematyki praw omawianych mniejszości i ich przedstawicieli — około 8% obywateli UE należy do mniejszości narodowej, a około 10% posługuje się językiem regionalnym lub mniejszościowym, co oznacza, że 40–50 milionów mieszkańców Unii posługuje się jednym z jej sześćdziesięciu języków regionalnych i mniejszościowych (przy czym niektóre z nich są poważnie zagrożone i widoczne staje się ich zanikanie)⁴⁸. Jak sygnalizuje dalej Parlament, „pomimo licznych apeli kierowanych do Komisji podjęto jedynie ograniczone działania, aby zapewnić skuteczną ochronę osób należących do mniejszości”⁴⁹. W związku z tym dla Parlamentu Europejskiego temat ochrony mniejszości i respektowania praw ich przedstawicieli jest wciąż aktualny; dotychczasowe środki są w wielu aspektach niewystarczające i konieczne jest opracowanie wspólnych ram dotyczących unijnych minimalnych norm ochrony mniejszości⁵⁰.

Parlament w tym interesującym akcie porusza kwestię praw kulturalnych, które należy zapewnić mniejszościom (na przykład wzywa Komisję Europejską i państwa członkowskie, aby wspierały używanie języków mniejszościowych w mediach)⁵¹. Nie ulega wątpliwości, że nieskrępowana działalność kulturalna grup mniejszościowych i możliwość propagowania własnych tradycji pozwalają na zachowanie ich tożsamości narodowej czy etnicznej, a to może przecież umocnić unijną różnorodność w myśli idei *in varietate concordia*.

Parlament Europejski w omawianej rezolucji podkreśla także szczególną rolę prawa do nauki w kontekście mniejszości (stwierdza między innymi, że każda osoba należąca do mniejszości narodowej ma prawo do nauki w języku ojczystym i zaznacza, że ciągłość kształcenia w swoim języku jest niezbędna dla zachowania tożsamości kulturowej i językowej⁵²) oraz porusza po raz kolejny w swojej twórczej działalności konieczność zapewnienia praw językowych i umożliwienia jak najszerszych możliwości stosowania języków mniejszościowych przez osoby należące do tych grup (na przykład Parlament sygnalizuje, że wizualna reprezentacja języków regionalnych i mniejszościowych, między innymi pod postacią znaków drogowych, nazw ulic i instytucji czy nazw administracyjnych oraz handlowych,

⁴⁸ Zob. motywy C i T rezolucji w sprawie norm minimalnych dla mniejszości w UE. Należy jednak zasygnalizować, że są to dane z momentu, kiedy członkiem Unii Europejskiej była jeszcze Wielka Brytania.

⁴⁹ Motyw Q rezolucji.

⁵⁰ *Ibidem*, pkt 78.

⁵¹ *Ibidem*, pkt 44.

⁵² *Ibidem*, pkt 50.

ma zasadnicze znaczenie dla wspierania i ochrony praw mniejszości narodowych, a ponadto zachęca Komisję Europejską i kraje członkowskie do uznania, że każda osoba należąca do mniejszości narodowej ma prawo do używania swojego imienia i nazwiska w języku mniejszościowym oraz do ich oficjalnego uznania⁵³). Rezolucja w sprawie norm minimalnych dla mniejszości w UE jest zatem dość kompleksowym dokumentem, w którym Parlament Europejski podsumowuje swoje najważniejsze postulaty w zakresie ochrony mniejszości, akcentuje znaczenie różnych przynależnych im praw oraz formułuje wiele konkretnych wskazówek i zaleceń wobec Unii i państw członkowskich.

Podsumowanie

Z analizy wynika, że dorobek legislacyjny Parlamentu Europejskiego w dziedzinie ochrony mniejszości narodowych i etnicznych oraz języków regionalnych i mniejszościowych jest bogaty, a także wszechstronny. Działalność tej instytucji na rzecz mniejszości i propagowania ich ochrony zdecydowanie wyróżnia się na tle pozostałych organów Unii. Parlament zaleca zarówno przyjęcie nowych aktów prawa unijnego, jak i podjęcie przez Unię Europejską i państwa członkowskie działań oraz praktyk w celu urzeczywistnienia ochrony mniejszości etnicznych na podstawie obowiązujących już regulacji czy narzędzi. Odwołuje się do konieczności respektowania standardów ochrony wynikających z prawa międzynarodowego oraz krajowego.

Kolejne rezolucje w wielu aspektach ponawiały wyrażone już wcześniej postulaty, co oznacza, że apele Parlamentu Europejskiego o poszanowanie odpowiednich praw mniejszości narodowych i osób do nich należących (lub nadanie, jeśli ich nie ma) oraz wzmocnienie ich ochrony często nie odniosły pożądanego przez tę instytucję skutku — zarówno na poziomie unijnym, jak i krajowym. W dużej mierze mogło to wynikać z niewiążącego charakteru tych aktów. Należy także pamiętać, że w międzyczasie w ramach Rady Europy przyjęto wiążące akty dotyczące ochrony mniejszości narodowych, pod którymi podpisała się większość państw członkowskich⁵⁴, potwierdzając przez to, że mniejszości i ich przedstawiciele potrzebują specjalnej ochrony. Parlament Europejski często odwołuje się w swoich rezolucjach do dorobku Rady Europy, a przyjęte przez nią konwencje dotyczące mniejszości stawia za wzór w tej dziedzinie⁵⁵.

⁵³ Zob. pkt 74 i 76 rezolucji.

⁵⁴ Spośród państw członkowskich UE konwencji nie podpisała i nie ratyfikowała jedynie Francja, natomiast Belgia, Grecja oraz Luksemburg podpisały konwencję, ale jej nie ratyfikowały.

⁵⁵ Na przykład w pkt 18 omówionej rezolucji w sprawie norm minimalnych dla mniejszości w Unii Europejskiej z 2018 roku wzywa Unię Europejską i państwa członkowskie do przestrzegania zasad ustanowionych w Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych oraz Karcie języków regionalnych i mniejszościowych, a samą Unię zachęca do przystąpienia do tych umów międzynarodowych.

Niewątpliwie jednak Parlament wniósł do debaty i dorobku prawnego Unii Europejskiej pewne nowe (a zarazem bardzo ważne) elementy i zagadnienia, których przykłady zostały przytoczone w niniejszej pracy. Dzięki temu problematyka ochrony mniejszości regularnie pojawia się na forum unijnym i jest wciąż aktualna, co przy dobrej koniunkturze może w pewnym momencie wpłynąć na przyjęcie jakichś wiążących aktów. Nie można lekceważyć faktu, że Parlament Europejski w swoich rezolucjach daje jasno do zrozumienia, że problematyka ochrony mniejszości narodowych i etnicznych nie może być pomijana w prawie UE i powinno się szerzej uregulować te zagadnienia w akcie bezpośrednio odnoszącym się do mniejszości. Parlament ciągle przypomina Unii i krajom członkowskim o mniejszościach, ich potrzebach oraz o zobowiązaniach, jakie ciążyą w tym zakresie na wspólnocie i państwach. Bogaty dorobek legislacyjny tej instytucji jest cennym źródłem postulatów i rozwiązań, które mogą przyczynić się do bardziej efektywniej i adekwatnej ochrony grup mniejszościowych oraz ich przedstawicieli w Unii Europejskiej. Można zatem z pełną odpowiedzialnością stwierdzić, że Parlament Europejski jest swoistym rzecznikiem mniejszości narodowych i etnicznych na forum unijnym.

Bibliografia

Literatura

- Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, *Drugie Badanie Unii Europejskiej na temat mniejszości i dyskryminacji. Romowie — wybrane wyniki*, Luksemburg 2017.
- Barten U., *The EU's lack of commitment to minority protection*, „Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe” 15, 2016, nr 2.
- Biernat T., *Soft law a proces tworzenia prawa w Unii Europejskiej. Wpływ soft law na konstrukcję i treść uzasadnień aktów normatywnych*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2012, nr 2 (11), s. 27–38.
- Craig P., de Búrca G., *EU Law. Text, Cases, and Materials*, New York 2011.
- Czubochoa K., *Separatyzm etniczny w dobie praw człowieka — nowe wyzwanie dla państwa narodowego i społeczności międzynarodowej*, Toruń 2012.
- Eurostat Statistical Books: People in the EU: who are we and how do we live? 2015 Edition*, Luksemburg 2015.
- Gardocka T., *Mniejszości narodowe i etniczne — zagadnienie definicji*, [w:] *Prawa mniejszości narodowych*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2010.
- Gliszczyńska-Grabias A., Śledzińska-Simon A., *Pochodzenie rasowe i etniczne*, [w:] *Prawo antydyskryminacyjne Unii Europejskiej*, red. A. Zawadzka-Łojek, A. Szczerba-Zawada, Warszawa 2015.
- Grzeszczak R., *Prawo Unii Europejskiej*, [w:] *Oddziaływanie na procesy decyzyjne Unii Europejskiej*, red. J. Majchrowski, Warszawa 2013.
- Janiszewski P., *Unia Europejska wobec mniejszości narodowych i etnicznych*, [w:] *Europejskie doświadczenia mniejszości narodowych i etnicznych*, red. A. Chodubski, L. Ozdarska, Warszawa 2013.
- Janusz G., *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Lublin 2011.
- Mikołajczyk B., *Mniejszości w prawie międzynarodowym*, Katowice 1996.
- Sozański J., *Prawa człowieka w Unii Europejskiej*, Warszawa-Poznań 2010.

Witkowski T., *Prawa mniejszości w Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*, [w:] *Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce i na świecie*, red. J.B. Banach-Gutierrez, M. Jabłoński, Wrocław 2017.

Akty prawne i rezolucje Parlamentu Europejskiego

Dyrektywa Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 roku wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, Dz.U. L 180 z 19.07.2000.

Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych sporządzona w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 roku, Dz.U. z 2009 r. Nr 137, poz. 1121.

Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, Dz.U. C 202, 07.06.2016.

Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych sporządzona w Strasburgu dnia 1 lutego 1995 roku, Dz.U. z 2002 r. Nr 22, poz. 209.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 października 1981 roku dotycząca wspólnotowej Karty języków i kultur regionalnych oraz Karty praw mniejszości etnicznych, Official Journal of the European Communities, Nr C 287/106–107, 09.11.81.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 11 lutego 1983 roku w sprawie środków sprzyjających językom i kulturom mniejszościowym, Official Journal of the European Communities, Nr C 287/103–104, 14.03.83.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 30 października 1987 roku dotycząca języków i kultur mniejszości regionalnych i etnicznych we Wspólnocie Europejskiej, Official Journal of the European Communities, Nr C 318/160–164, 30.11.87.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 09 lutego 1994 roku w sprawie mniejszości językowych i kulturowych, Official Journal of the European Communities, Nr C 61/110–113, 28.02.94.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 3 września 2003 roku, European Parliament resolution with recommendations to the Commission on European regional and lesser-used languages — the languages of minorities in the EU — in the context of enlargement and cultural diversity (2003/2057(INI)), P5_TA (2003) 0372.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 7 lutego 2018 roku w sprawie ochrony i niedyskryminacji mniejszości w państwach członkowskich UE (2017/2937(RSP)).

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 listopada 2018 roku w sprawie norm minimalnych dla mniejszości w UE (2018/2036(INI)), P8_TA (2018) 0447.

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, wersja skonsolidowana, Dz.U. C 202 z 07.06.2016.

Traktat o Unii Europejskiej, wersja skonsolidowana, Dz.U. C 202 z 07.06.2016.